

is met name het laatste dat door hem hierbij wordt benadrukt. Een metafoor synthetiseert onze kennis op een specifieke wijze, waardoor wij worden voorgesteld de werkelijkheid op een bepaalde wijze te bezien. Het heeft geen zin op zo'n voorstel het criterium van waarheid toe te passen. 'Scope-maximalization' is het doel van metaforisch taalgebruik en de beoordeling ervan vindt plaats aan de hand van het criterium van zijn relatieve vruchtbaarheid. Bij de historische narratio is volgens Ankersmit hetzelfde het geval. Als beoordelingscriterium hiervoor stelt hij in plaats van het begrippenpaar waar en onwaar dat van subjectiviteit en objectiviteit voor. De meest objectieve narratio zou dan diegene zijn die de meest ruime 'scope' en de grootste originaliteit bezit. Dit kan alleen worden vastgesteld door een aantal narratios onderling te vergelijken en niet door ze te vergelijken met de historische werkelijkheid.

Ankersmit eindigt zijn boek niet alleen met een pleidooi voor discussies binnen de geschiedschrijving, maar toont ook aan dat ze er een wezenlijk element van uitmaken, zodat Geyls typering van de geschiedschrijving als een 'discussie zonder eind' een onvermoede dimensie krijgt. Er kan hierbij in feite geen onderscheid worden gemaakt tussen de geschiedschrijving en de geschiedwetenschap, omdat Ankersmit er terecht op wijst dat de discussies binnen deze wetenschap zich typisch op het narratieve en meer omvattende niveau afspeelen, waarbij bepaalde interpretaties ter discussie staan en niet zozeer de historische feitelijkheden.

De waarde van deze studie wordt vooral bepaald door de wijze waarop zij ons een helder inzicht verschaft in de bijzondere kenmerken van het narratieve element in de geschiedschrijving. Overeenkomstig de eisen die erin ten aanzien van de geschiedschrijving worden gesteld worden een aantal gedurfde en originele standpunten ontwikkeld. Omdat deze meer dan eens ingaan tegen bepaalde vaak gehoorde opinies, zullen tegenwerpingen waarschijnlijk niet uitblijven. Deze zullen dan echter op een even fundamenteel niveau onderbouwd moeten worden als de standpunten van Ankersmit en dat is geen geringe opgave. Evenals bij de geschiedschrijving kunnen ook ten aanzien van dit onderwerp discussies overigens alleen maar positief worden gewaardeerd.

W.J. van der Dussen

G.C.J.J. van den Bergh, ed., *Staphorst en zijn gerichten. Verslag van een juridisch-antropologisch onderzoek* (Amsterdam: Boom, 1980, 295 blz., f39,50, ISBN 906009445 x).

'Het is zeer de vraag of Staphorst werkelijk zo uitzonderlijk is en of het niet in veel opzichten uitzonderlijk gemaakt is door stereotyperende reacties uit zijn omgeving' (12). 'Wat is de invloed van een volksgericht – optreden van een groep tegen gedrag dat van de groepsregels afwijkt – op de rechtshandhaving door officiële instanties en andersom? Hoe verhouden zich normhandhaving door de groep zelf en door de overheid? In hoeverre kan het volksgericht als – rudimentaire maar echte – rechtshandhaving gelden?' (20). Met deze en dergelijke vragen zijn enkele juristen, gesecondeerd door een antropoloog, in het eind van de jaren zestig in multidisciplinaire samenwerking aan de slag gegaan. Eigenlijk is het resultaat, dat zij vol bescheidenheid aanbieden en dat met Staphorster motieven is gesierd, geen boek dat speciale belangstelling vraagt van historici. Want al is er aandacht besteed aan het ontstaan en de vroege groei van Staphorst – dat waarschijnlijk pas in de laatste honderd jaar zijn bijzondere faam kreeg – de sociologische en juridische analyse staat centraal. Maar ook historici dienen er kennis van te nemen hoe in een bestaande

groepscultuur kan worden geprobeerd om de eigen waarden en normen te beschermen tegen bedreigingen van binnenuit.

De Staphorsters werden in het verleden gedwongen om tegen wateroverlast hun boerderijen zo dicht bij elkaar te bouwen, dat niemand er een voet buiten de deur kan zetten zonder dat iedereen het ziet. Het geografisch isolement, de schrale bodem en de specifieke religieuze signatuur werkten mee aan het ontstaan van een eigen sociaal-cultureel patroon. En hoewel de meeste Staphorsters als landbouwers een moderne bedrijfsvoering voorstaan verzetten ze zich zoals iedereen weet tegen de introductie van allerlei heilzame nieuwigheden. Dat geldt eigenlijk alleen voor de gehuwde mannen en voor de vrouwen en meisjes. De ongehuwde jongemannen blijken op doordeweekse dagen doorgewone hinderlijke snotneuzen te zijn met een voorkeur voor het rondscheuren op opgevoerde bromfietsen, cafetariabezoek en baldadigheden. Via hen sijpelt iets binnen van het 'leven', ondanks het verzet van de kerk tegen wereldse zaken zoals sport en spel.

Vanouds leven veel Staphorsters in drie-generatie-huishoudingen, waarin het woord en dus de ervaringen van de grootouders zwaar meetellen. Zo leren de kinderen de oude waarden, waartoe ook de volksgerichten gerekend kunnen worden. Vooral de jongens genieten van een zeer grote vrijheid, ook op seksueel gebied. Dat blijkt mede uit de oude gewoonte van het venstervrijen. Het is ook geheel in de normen opgenomen dat er een huwelijk wordt gesloten wanneer het gevrij effectief is gebleken. Wee de jongen die de gevolgen van zijn gevelacrobatiek niet wil(de) dragen. De roddelende vrouwen bespraken dan de vraag of de zwangerschap echt niet door een ander contact ontstaan zou kunnen zijn. De zaak werd ook in het gezin besproken en gewogen en dus eveneens in de groepen jongemannen. Daar werd vervolgens, met de al dan niet uitgesproken adhesie van de dorpsgemeenschap, een volksgericht georganiseerd. In 1946 werd zo voor de laatste keer een onwillige het huwelijk binnengeloodst. Maar een volksgericht kon ook om heel andere redenen plaatsvinden en het verliep lang niet altijd op dezelfde wijze. Lawaaitrappen wanneer een weduwnaar hertrouwde of het te kijk zetten van overspeligen op een rijdend schavot (het bekende varkenshok op een mestwagen) waren niet de enige methoden om de gevoelens van de gemeenschap aan de schuldigen duidelijk te maken. Door het inzetten van politiemensen van elders escaleerden de gerichten in de jaren zestig zodanig, dat ze zelfs de internationale pers haalden.

Een belangrijke vraag is, of de overheid ten aanzien van de volksgerichten niet een te formalistisch standpunt inneemt. De autochtone Staphorsters straffen overtredingen die niet gericht zijn tegen de algemene rechtsregels, maar tegen de code van de 'wij-groep' waartoe zij behoren. Baldadige pubers voeren het vonnis uit, hardhandig vaak en regels ten aanzien van huisvrede en dergelijke schendend. Maar het gaat erbij om de handhaving van een – verouderde – *rechtsovertuiging*; hard optreden van de justitie zal daarom weinig positief effect sorteren. Ik denk dat daar ook aan meewerkt, dat de slachtoffers tot de groep willen blijven behoren en zich schikken in de orde. Als dat niet het geval was zouden ze ondanks de dreigementen wel klachten bij de politie hebben ingediend, hoewel ze wisten dat ze daarmee een sociaal isolement riskeerden en misschien maar beter zouden kunnen verhuizen.

Na de strafvoltrekking beschouwden alle betrokkenen de zaak als afgehandeld. Tenminste, dat zeiden de Staphorsters tegen de onderzoekers. Het is bijna niet te geloven dat er inderdaad geen spoor van achterbleef en alles in een sfeer van naastenliefde vergeven en vergeten werd. Zou men een adagium zoals 'eens een overspelige, altijd een overspelige' daar echt vergeten? Zeker in de sfeer van het dorp lijkt me dat niet het geval, omdat er een voortdurende toetsing van ieders gedrag aan de normen plaatsvindt. Dat weet iedereen en ieder neemt aan die sociale controle deel.

De verleiding is groot om te proberen te onderzoeken waar de historicus in dit multidisciplinaire project een essentiële bijdrage had kunnen leveren. Het ontbreekt de onderzoekers niet aan belangstelling voor de historische dimensies. Ze hebben de geschiedenis van Staphorst geschetst en in archieven gespeurd naar o.a. de aard en de frequentie van de lokale criminaliteit. Maar recent onderzoek naar sociale onrust in het verleden is aan hun aandacht ontsnapt¹. En ik ben met een paar vragen blijven zitten, waarvan ik echter niet weet of ze nu wel zo typisch tot ons vak behoren. Ik som de belangrijkste toch op. Waarom zijn er niet in alle dorpen met een vergelijkbare sfeer volksgerichten gehouden? Het verschijnsel is in en buiten Nederland op veel groter schaal dan in Staphorst geconstateerd en onder anderen door volkskundigen onderzocht. Maar er zijn ook dorpen waar, ondanks een vergelijkbaar isolement en een even grote invloed van kerk en traditie, de zaken anders werden geregeld. En waren of zijn in plaatsen waar wel volksgerichten werden gehouden (bijvoorbeeld in Limburg) de structuren en de omstandigheden identiek aan de Staphorstse?

Een andere vraag is waarom vooral is ingegaan op mogelijke juridische achtergronden van de gerichten die ten doel hadden een zwanger meisje aan haar man te brengen. Zat er achter het lawaaitrappen bij een hertrouwende weduwnaar meer dan alleen maar plagen? Welk oud rechtsgevoel schond zo'n echtpaar? Ging het om jaloezie om 's mans vermeende seksuele potentie, om angst voor mogelijke problemen bij de toekomstige verdeling van de erfenis, om onbehagen bij de jongemannen in verband met de oneerlijke concurrentie op de huwelijksmarkt of om een verwijt omdat de overleden echtgenote alweer vergeten was?

En dan is er nog de benadering van het bronnenmateriaal. Uiteraard is vooral in rechtbankarchieven gezocht naar sporen van volksgerichten. Een moeizaam karwei want de toegankelijkheid van dat materiaal is gering. Maar misschien had er toch meer tijd aan besteed moeten worden, desnoods ten koste van het veldonderzoek. Het is me ook niet duidelijk geworden of er in de lokale wereldlijke en kerkelijke pers is gezocht naar verslagen over en commentaren op volksgerichten in heden en verleden, bijvoorbeeld betreffende de 23 gevallen (sedert ± 1885) die door de auteurs systematisch zijn onderzocht.

In zijn 'woord vooraf' zegt Van den Bergh: 'Wat ons betreft zouden ze (= de inspanningen van de auteurs, 't H.) al meer dan beloond zijn als een aantal Nederlanders een beetje anders over de Staphorsters zou gaan denken'. Gezien het taalgebruik is het boek niet voor een breed publiek bestemd. Desondanks begrijp ik na lezing ervan meer van de ontwikkelingen in Staphorst. Zo hier en daar kreeg ik de indruk dat er onder de auteurs zijn, die oproepen tot het respecteren van de volksgerichten. Ik kan me dat ten aanzien van de onschuldige versie ervan wel voorstellen: ongevaarlijke folklore. Maar als het er om zou gaan respect te wekken voor de grovere vormen is dat doel wat mij betreft niet bereikt. Al begrijp ik nog zo nauwkeurig op grond van wat voor sociaal-culturele, religieuze en historische motieven het gebeurt, gevoelens van afgrijzen blijven mij vervullen wanneer ik hoor van wrede gewoonten, ook al zijn deze wellicht diep geworteld in de (rechts)overtuiging van de groep. Wat zou de overheid moeten doen wanneer politieke vluchtelingen of gevestigde gastarbeiders in ons land behalve het rituele slachten ook weduwenverbranding en clitoridectomie zouden toepassen?

P.D. 't Hart

1. Vergelijk bijvoorbeeld Ch.Tilly, 'Hauptformen kollektiver Action in Westeuropa 1500-1795', *Geschichte und Gesellschaft. Zeitschrift für historische Sozialwissenschaft*, III (1977) 153-163.

Elisja Schulte-van Kessel, *Geest en vlees in godsdienst en wetenschap. Vijf opstellen over gezagsconflicten in de 17de eeuw* (Studiën van het Nederlands instituut te Rome, VII, dissertatie Nijmegen 1980; Den Haag: Staatsuitgeverij, 1980, 272 blz., f35,—, ISBN90 1202949 x).

De hier geboden titel geeft de inhoud van deze bundel niet nauwkeurig weer. Het probleem vlees en geest is niet in alle opstellen overheersend en de zogenaamde gezagsconflicten staan bepaald niet centraal. Een wat zakelijker titel was beter geweest. Ik stel me zoiets voor als 'Noordnederlandse katholieke vroomheid in de zeventiende eeuw. Vijf biografische en cultuurhistorische opstellen'. Maar de auteur wilde kennelijk meer dan dat en kleepte alles wat pretentieuzer aan. Nadat reeds vier van de hier bijeengebrachte opstellen tussen 1966 en 1977 waren gepubliceerd, werd zij namelijk meegetrokken door de nieuwe stroming van de mentaliteitsgeschiedenis en geraakte zij bovendien hevig en intens geïnspireerd door uit het modern feminisme aangereikte begrippen en problemen. Te pas – maar ook wel eens te onpas – werden de voor de auteur fascinerende vernieuwingen in visie en aanpak nu in dit boek verwerkt. De vijf opstellen werden geplaatst in een nogal ingewikkeld kader van een wat moeizaam theoretisch gestelde inleiding, van zogenaamde 'Toetsstenen' – waaronder een kostelijk citaat van 'onze' P.J. Blok uit 1910 over de door hem veronderstelde geringere begaafdheid bij meisjes voor de geschiedenisstudie – en van niet eenvoudig gehouden conclusies. De reeds eerder gepubliceerde opstellen kregen een geactualiseerde en modieuze 'face-lift'.

Alleen de (nieuwe) vijfde bijdrage wordt duidelijk door de titel van de bundel gedekt (153-181). Deze houdt zich bezig met een door enkele vrome, intellectuele mannenbroeders te Rome in het begin van de zeventiende eeuw aanvankelijk beleden en tijdelijk in praktijk gebrachte afkeer van het huwelijk. Het ging hier om enkele Italianen en de Nederlander Johannes van Heeck (Heckius) – wiens leven en werken in een voorafgaand opstel uitvoerig aan bod komen (115-155) – die een voor religieuze bezinning bedoelde *Academia dei Lincei* te Rome in 1603 oprichtten waarbij men zich onder een kuisheidsgelofte kon aansluiten. Dat bij deze afkeer van het huwelijk het aan het feminisme ontleende en daarin opgeleefde begrip misogynie (vrouwenhaat) zo belangrijk is als de auteur zou willen, is moeilijk te bewijzen. Het lijkt eerder een geïnternaliseerde strijd bij verlaat-puberachtige jongemannen tussen de Hogere (geest) en het Lagere (vlees) waarbij 'de' vrouw hoogstens als symbool gold voor het even afschrikwekkend als aantrekkelijk vleselijke. Men zou daarover nog heel wat kunnen psychologiseren, daarbij bijvoorbeeld denkend aan angst voor de (eventueel falende) geslachtsdaad en schuldgevoel over masturbatie – maar zulk mijmeren blijft hypothetisch. Gelukkig kon overigens voor deze katholieke leken – bij clericalen moest dit anders gaan – alles vrij soepel aflopen: er kwamen toch reëel vrouwen op het toneel en het vlees (in dit geval van de mannen) bleek even zwak als enige (veronderstelde) misogynie. Of de vrouwen daarna 'in de geest' overwonnen, is een vraag die, bij gebrek aan bronnen, helaas niet kan worden beantwoord.

Wat men ook verder van titel en vernieuwende visies denken moge, dit boek biedt in ieder geval vijf levendig geschreven detailstudies, prachtig uitgegeven en fraai geïllustreerd met goede annotatie en index. De opstellen handelen over een ons eigenaardig voorkomend gesloten wereldje van nijvere priesters, brave geleerden en godvruchtige kloppjes – voor deze criticus waarschijnlijk minder herkenbaar dan voor oudere lezers van katholieken huize. Deze personen namen binnen de Republiek een, door achterstelling en isolement, bescheiden blijvende plaats in of bleven als vreemdelingen uit het noorden in het cosmopolitische Rome toch wat uitzonderlijk, zeer bereisd en wellicht enigszins 'anders'. Zij wijdden